

Het Geldersch Landschap hoeder van inheemse houtige gewassen

Verweving van natuur en cultuur kenmerken historische parken en buitenplaatsen. In Gelderland blijken ze niet alleen rijk aan allerlei monumentale en dendrologisch waardevolle bomen, ook groeit er een groot aantal inheemse bomen en struiken. Een overzicht.

Tekst en beeld Bert Maes

*De twaalf-apostelenboom
in het Wilbrinkbos.*

1

Het Geldersch Landschap, opgericht in 1929, heeft als doel natuurterreinen aan te kopen en te beheren. De Stichting Geldersche Kasteelen heeft een vergelijkbare doelstelling voor cultuurhistorische objecten. Sedert 2003 werken beide stichtingen nauw samen in het beheer van natuurterreinen, boerderijen, kastelen en buitenplaatsen. Natuur en cultuur zijn daarmee in de provincie Gelderland sterk aan elkaar gekoppeld.

Inventarisatie

Om betere keuzes te maken in het terreinbeheer zijn in de periode 2004-2005 alle terreinen in opdracht van Het Geldersch Landschap geïnventariseerd op inheemse (autochtone) boom- en struiksoorten. Het resultaat van dit werk van Ecologisch Adviesbureau Maes is een schat aan informatie en een aantal onvermoede soorten.

■ **Beuk** Curieus genoeg is autochtone beuk een grote zeldzaamheid in ons land. Als aangeplante boom werd de beuk in de 19^e eeuw weer populair, zowel op landgoederen als in de bosbouw. Op de Veluwe komen naar verhouding nog veel oorspronkelijke beuken voor in beukenboombossen en in beukenmalebossen. Prachtig beukenhakhout staat bijvoorbeeld aan de rand van het Wekeromse Zand.

Op stuifwallen is de beuk als hakhout behouden gebleven om erosie te voorkomen. In het Wilbrinkbos (Gelderse Vallei) staat op een stuifheuvel de monumentale twaalf-apostelenboom (foto 1), een meerstammige beuk die ontstaan is door hakhoutbeheer. De beuk, misschien zijn het meerdere individuen, is mogelijk al vijf eeuwen oud en wellicht de oudste beuk van ons land.

■ **Wilde appel** Als lichtminners hebben wilde appels (2) het in onze dichter wordende bossen steeds moeilijker. Bovendien is er weinig spontane verjonging. In vergeten boshoekjes in de Achterhoek bij Winterswijk werden drie exemplaren van deze wilde fruitsoort ontdekt. Van de verschillende groeiplaatsen in ons land is nieuw plantmateriaal opgekweekt en in een genenbank geplaatst.

■ **Heidebremmen** De dwergstruiken stekelbrem en kruipbrem (3) met hun heldergele vlinderbloemen zijn in heel het land hard achteruitgegaan. Dat komt door het verdwijnen van het karakteristieke schrale heidemilieu. Gebleken is dat de bremsoorten in geschikte terreinen, zoals de oostelijke flanken van de Veluwe, na afplaggen van

2 Wilde appel

3 Kruipbrem

de verrijkte bovenlaag weer snel terugkomen. Ook verscheidene bijzondere en zeldzame kruiden als klokjesgentiaan, zonnedauw en ogenstroost kwamen weer terug. Op verschillende terreinen experimenteert Het Geldersch Landschap met afplagtechnieken.

■ **Zomer- en wintereik** De Loenermark nabij Apeldoorn bezit nog een aantal grotere restanten van oude bossen. Behalve zomereik komt hier ook de veel zeldzamere wintereik voor. Zeer oude en omvangrijke boomstoven van wintereiken groeien bij de Zilvense Heide. De laatste jaren probeert Het Geldersch Landschap deze eiken, die steeds meer in de knel komen, te bevoorraden. Als lichtminnende soort krijgen de eiken het in de ouder en dichter wordende bossen steeds moeilijker. In hakhoutbossen speelt dit probleem niet.

Ook de Wilde Kamp bij Garderen is bekend om zijn eeuwenoude eikenhakhout van zomereik. De stoven zijn er tot meer dan 20 m in omtrek. Recent DNA-onderzoek en bodemonderzoek van archeologen maakt een leeftijd van meer dan 800 jaar oud zeer aannemelijk.

Hakhout was tot circa 1900 het meest voorkomende bostype in Nederland. Na 1890 kwam daar de klad in omdat ze niet meer gekapt worden. Nu groeien ze weer als bomen naar de hemel.

Een verrassende ontdekking waren wintereik en zomereik op oude rivierduincomplexen bij Bergharen en Horssen in het Land van Maas en Waal. Ook in de Heerlijkheid Beek op het westelij- ▶

Het Geldersch Landschap hoeder van nheemse houtige gewassen

ke deel van de Nijmeegse stuwwal is nog veel oud eikenbos bewaard gebleven. Uit DNA-onderzoek is gebleken dat de eiken afkomstig zijn van de natuurlijke migratiestroom vanuit Italië, ongeveer vanaf circa 13.000 jaar na de laatste ijstijd. De eiken van Garderen komen uit Spanje.

■ **Jeneverbes** De jeneverbes is de enige boomsoort die bij de Flora- en Faunawet is beschermd. De soort komt in Drenthe, Overijssel en Gelderland plaatselijk nog veel voor. Desondanks gaat de soort dramatisch achteruit door slechte natuurlijke verjonging. Als lichtminnende soort komt hij in de bossen vaak in de verdrukking. In terreinen van Het Geldersch Landschap komt de soort alleen in kleine aantallen voor.

■ **Winter- en zomerlinde** De winterlinde was 7.000 jaar geleden een van de eerste bomen die werden gekapt door prehistorische boeren. De boomsoort groeide op rijkere bodems die voor akkers zeer geschikt waren.

Anderzijds heeft de linde vele kwaliteiten, waardoor de boomsoort werd gehandhaafd en aangeplant. Maar zeldzaam is de winterlinde zeker. Hij werd op slechts twee plaatsen gevonden bij Algemene Veen langs de IJssel en bij Winterswijk. Al even bijzonder is de zomerlinde, deze werd op drie plaatsen waargenomen in de Achterhoek.

■ **Wegedoorn** De wegedoorn is een van de minder bekende struiksoorten of soms een kleine boom, die eigenlijk alleen in oude reservaatbossen en houtwallen is te vinden op vooral lemige bodems. Met minder dan vijftien waarnemingen is het een zeldzame soort, met een kleine concentratie in de Graafschap bij Vorden. Hij is tweehuisig, wat niet bijdraagt tot spontane verjonging. De bloemen zijn nogal onopvallend. Meer in het oog springen de glimmende zwarte bessen.

■ **Wilgen** Op een kribbe langs de IJssel ontdekten we een hybride van de rossige wilg en de grauwe wilg: *Salix × charrieri*. Deze hybridesoort is in Nederland niet eerder aangetroffen. Overigens zagen we ook andere weinig bekende wilgenhybriden, zoals: *Salix × holosericea* (grauwe wilg × katwilg), *Salix × capreola* (geoorde wilg × boswilg) en *Salix × ambigua* (kruipwilg × geoorde wilg).

Het IJsselgebied blijkt een bijzonder genenbron-gebied te zijn voor de niet-alledaagse kraakwilg (4). Zo'n 25 groeiplaatsen zijn gevonden.

De geoorde wilg is vooral een soort van de Veluweflanken en de Achterhoek. De verwante

4 Kraakwilg

5 Meidoornwal

6 Zwarte populier

hybride met grauwe wilg (*Salix × multinervis*) komt er echter steeds meer voor in de plaats. Kennelijk is de hybride minder gevoelig voor verstoringen in dit voedselarme milieu.

Langs de grote rivieren heeft Het Geldersch Landschap vele bezittingen. Opvallend zijn hier de vele overblijfselen van wilgenvariëteiten en klonen die tot halverwege de vorige eeuw van belang waren voor de mandenmakerij.

■ **Meidoorns** In Gelderland groeien de eenstijlige en de tweestijlige meidoorn (5). Zo nu en dan komen ook hybriden tussen beide voor. De derde inheemse soort, de koraalmeidoorn, is vrijwel zeker uitgestorven in Nederland. Vele jaren van spuurwerk heeft deze soort niet aan het licht gebracht.

Hij is ook niet in de handel. Jammer. Het is een decoratieve soort waarvan de vruchten, eigenlijk bottels, een rode koraalkleur krijgen. Wonderlijk genoeg overleefden de spontane hybriden van de koraalmeidoorn met zowel de eenstijlige als de tweestijlige meidoorn, de schijnkoraalmeidoorn én de grootvruchtige meidoorn de tijd wel. Ze zijn lastig te vinden in verborgen boshoeekjes en houtwallen in de Graafschap en de Achterhoek bij Winterswijk.

Eenstijlige meidoorn is vrij algemeen, vooral in het gebied van de grote rivieren. De soort is daar in het verleden als hegstruik toegepast. Ze kregen door het vele snoeien en hun hoge ouderdom soms grillige vormen. In de omgeving van Neerijnen zijn daarvan de mooiste voorbeelden te zien.

De tweestijlige meidoorn is een soort van bosranden en lichte bossen. De soort is sterk achteruitgegaan maar komt in het oosten van Gelderland nog op verschillende plekken voor.

■ **Populieren** In Gelderland komen twee inheemse populieren voor: de zwarte populier (6) en de ratelpopulier. De zwarte populier behoort tot de grote zeldzaamheden. We kwamen de soort op één plek tegen in het rivierengebied; een nieuwe waarneming en tegelijk de dikste en het oudste exemplaar in ons land. De zwarte populier een van de ouders van de Canadapopulieren. De soort is daarom belangrijk voor de teelt van nieuwe klonen.

De ratelpopulier, ook wel esp genoemd, is een pionierboom die nog wel eens lastig kan zijn vanwege de vele worteluitlopers. In de Achterhoek komt de boomsoort in het wild voor.

■ **Wilde Mispel** De mispel (7 en 8) is strikt genomen geen inheemse soort. De meest nabije natuurlijke groeiplaatsen moeten gezocht worden in Bulgarije op de grens met Turkije. Waarschijnlijk is de soort in de middeleeuwen in onze contreien terechtgekomen.

De wilde mispel is een lichtminner van de bosranden op de stuwwal van Nijmegen en in de Achterhoek. Echt algemeen is hij daar niet, hij verjongt zich vrijwel nergens.

■ **Wilde rozen** Op de terreinen van Het Geldersch Landschap komen acht soorten wilde rozen (9 en 10) voor. Op een totaal van zeventien soorten, waarvan twee uitgestorven, is dat niet gering. We zagen: hondsroos, heggenroos, beklierde heggenroos, schijnhondsroos, schijnheggenroos, viltroos, kleinbloemige roos en egelantier. Behalve de eerste twee soorten zijn eigenlijk

alle wilde rozen zeldzaam in Nederland. De inventarisatie leverde vier nieuwe soorten voor ons land op.

De rijkste rozengebieden in Gelderland zijn de uiterwaarden van de grote rivieren, de Graafschap en de Achterhoek bij Winterswijk. Het uiterwaardengebied bij Neerijnen blijkt een absolute topper. Uiterst zeldzame soorten als kleinbloemige roos en schijnheggenroos komen hier voor.

■ **Veldesdoorn** De veldesdoorn – een soort van kalkhoudende, lemige en vochtige bodems – is de enige inheemse esdoornsoort in Gelderland. Als hakhout en oude heggensoort heeft hij hier en daar de tijd overleefd. Eigenlijk was het voorkomen van de veldesdoorn onverwacht, buiten Zuid-Limburg is hij vrijwel overal verdwenen.

Onderhoud en beheer

De beheerplannen van Het Geldersch Landschap richten zich op het behoud van de aanwezige genenbronnen. Waar nodig worden bijzondere soorten vrijgesteld. In een aantal terreinen heeft de stichting experimenten uitgevoerd met herintroductie van autochtoon plantmateriaal, waaronder enkele wilde rozensoorten. Plannen bestaan om bij Neerijnen een levende rozencollectie aan te leggen en een rozenroute uit te zetten. In deze route kunnen verschillende, nu onbereikbare, monumentale bomen worden opgenomen.

Afplagproeven op venige en zandige bodems op de Veluweranden zijn succesvol gebleken voor de terugkeer van dwergstruiken als stekelbrem, kruipbrem, wilde gagel en gewone dophei. Van de zeldzame zwarte populieren en wilde appels worden zaden en stekken verzameld om er autochtoon plantmateriaal van op te kweken en toe te passen.

Ton Roozen, Ciska van der Genugten en Wim Geraedts van Het Geldersch Landschap werken aan de ontwikkeling van enkele bijzondere projecten. Een daarvan is het 'Oude Knarrenproject'. Dit project is gericht op behoud van eeuwenoude eiken- en beukenhakhoutstoven en oude boskernen. Allereerst is het de bedoeling het publiek meer uitleg te geven over dit soort cultuur- en natuurfenomenen. Maar het project houdt ook in dat de natuur wordt versterkt. Op de Loenermark is het de bedoeling dat de zeer oude, maar versnipperde boskernen weer een samenhangend, inheems bos gaan vormen. Met al deze projecten werkt Het Geldersch Landschap aan een enorme vernieuwing op het gebied van natuurbeheer en natuurontwikkeling in Nederland. ■

7

8

9

10

7 Mispel, bloem

8 Mispel, vrucht

9 Kleinbloemige roos

10 Schijnheggenroos